

демократії, яка передбачає відповідний стиль роботи еліт, незалежні мас-меді, відкритість суспільства та вертикальну і горизонтальну відповідальність управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Суини М. Лекции по средневековой философии / М. Суини // Средневековая политическая философия Запада. – Вып. 2. – М., 2006. – 320 с.
2. Канке В. А. Этика ответственности. Теория морали будущего / В. А. Канке. – М. : Логос, 2003. – 352 с.
3. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.
4. Тацій В. Я. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини – головний конституційний обов'язок демократичної, правової, соціальної держави / В. Я. Тацій // Вісник Акад. правових наук України. – 2000. – № 4 (23). – С. 3–19.
5. Энциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
6. Світоглядно-методологічні інновації в західноєвропейській філософії. – К. : Український Центр духовної культури, 2001. – 296 с.
7. Лях В. Постіндустріальне суспільство як нова парадигма соціального розвитку: проблеми і перспективи / В. Лях // Генеза: Філософія. Історія. Політологія. – 2009 – № 1. – С. 61–79.
8. Интенциональность и текстуальность: Философская мысль Франции XX в.: Ж. Делез, Ж. Деррида, М. Дюфрен, А. Камю, Ю. Кристева, Э. Левинас, М. Мерло-Понти, Ж.-Л. Нанси, П. Рикер. – Томск : Водолей, 1998. – 319 с.

УДК 323.2 : 327

Білоусов О. С.

ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ «ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ»

Аналізується поняття «громадянська участь» у його теоретичному, методологічному та практичному вимірах. Розглядаються основні форми громадянської участі та їх прояви. Співвідносяться поняття «громадянська участь», «політична участь», «демократія участі», «пряма демократія» та ін.

Ключові слова: громадянська участь, політична участь, демократія участі, пряма демократія, політичні рішення, громадянська культура, ефективно врядування.

Билоусов А. С. Основные методологические подходы к понятию «гражданское участие».

Анализируется понятие «гражданское участие» в его теоретическом, методологическом и практическом измерениях. Рассматриваются основные формы гражданского участия и их проявления. Сопоставляются понятия «гражданское участие», «политическое участие», «демократия участия» и др.

Ключевые слова: гражданское участие, политическое участие, демократия участия, прямая демократия, политические решения, гражданская культура, эффективное управление.

Bilousov O. S. Basic methodological approaches to the concept of civic participation.

A concept «civil participation» is today extraordinarily widely common not only in scientific discussion (in particular, in social philosophy, political science, theory of state administration, jurisprudence, sociology, history, etc.), but also in practical political-legal and administrative discussions. However, without regard to enormous, without an overstatement, amount of foreign and domestic researches (what constantly continues to grow), devoted both civil participation on the whole and separate it to the concrete aspects, positions in relation to determination of this concept not only are not drawn together, and, even, rather, opposite – there is certain diversification of definitions.

Besides, by a no less thorny gnosiological problem category concept there is a question the vehicle of these researches in relation to correlation of concept «civil participation» with other nearby value and by no less widely used concepts, such as «political participation», «democracy of participation», «direct democracy», so on.

A concept «civil participation» is closely related to the row of concepts, which form with it reasonable-consequence connection is certain, also widely used in modern political science, but also, in same queue, also cause discussions among researchers in relation to their determinations and concept limits. To such a concept «democracy» belongs, in particular, in general in all him modern multidimensionality, and also such concepts, as a «citizen», «participation», «political culture», «civil culture» et al.

De autre part, would be incorrect to absolutize such methodological pluralism in determinations to consisting of gnosiological relativism of research of essence of the described concepts. In fact there is the wide enough consensus field in understanding of the phenomenon scientists, which are engaged in this problem. And it, in same queue, allows to examine different approaches in interpretation of the civil participating in the context, that, such which are instrumental in the combined increase of social knowledge in this industry. The marked touches, at least, those looks which are not opened contrversional. Though such, at the comparison, enable more scalene and relief to describe the proper processes, which take place in social reality.

In relation to the mentioned higher consensus field in understanding of the phenomenon, then it is built on the certain set of the acknowledged postulates. Practically all researchers go out from that the essence aspect of democracy is direct or mediated participation of citizens in the process of making decision by the subjects of political power. Thus the important signs of democracy are the legal fixing (as a formal criterion) and real realization of right for citizens to take part in a policy, their plugged in the process of making decision on national and local levels. Speech goes in this plane both about the quantitative indexes of participation (statistical criterion) and about the desire (ability, necessity) of citizens to be the participants of political process (as an index as a political culture). The indicated aspects are important enough for the reflection of measure of social representative office, public inspection and will.

On the whole, in modern political science there are two basic approaches in relation to the desired scales of political participation. The supporters of expansion of political participation consider that it is a reliable way of legitimation of political power, removal of violence, in the process of working out political problems and mean for introduction to the certain scopes of competitive activity between different political

forces. And in opinion of supporters of democratic elitism, surplus expansion of political participation, opposite, makes a threat democratic institute. They consider that political participation it is coasted to erect to the minimum, to save the instruments of making decision in hands those, who is better informed and can more effective support democratic values.

Key words: civil participation, political participation, democracy of participation, direct democracy, political decisions, civil culture, effective management.

Концептуалізація поняття «громадянська участь», незважаючи на неоднозначність і різноманітність його тлумачень у сучасній науковій літературі, викликає серйозний науковий інтерес як у теоретичній, так і практичній площині.

Насамперед, слід зазначити, що поняття «громадянська участь» є сьогодні надзвичайно широко вживаним не лише у науковому дискурсі (зокрема, у соціальній філософії, політології, теорії державного управління, правознавстві, соціології, історії, культурології тощо), але й у практичному політико-правовому та управлінському дискурсі. Проте, незважаючи на величезну, без перебільшення, кількість зарубіжних та вітчизняних досліджень (яка постійно продовжує зростати), присвячених як громадянській участі в цілому, так і окремим її конкретним аспектам, позиції щодо визначення самого цього поняття не лише не зближуються, а, навіть, скоріше, навпаки – відбувається певна диверсифікація дефініцій.

До того ж, не менш складною гносеологічною проблемою категоріально-понятійного апарату цих досліджень залишається питання щодо співвідношення поняття «громадянська участь» з іншими близькими за значенням і не менш широкоживаними поняттями, такими, як «політична участь», «демократія участі» (вона ж «партисипаторна демократія»), «пряма демократія» та їм подібними.

Крім того, нарешті, поняття «громадянська участь» тісно пов'язане з низкою понять, які утворюють з ним певний причинно-наслідковий зв'язок, також широко застосовуються у сучасній політології, але й, своєю чергою, також викликають дискусії серед дослідників щодо їх визначень та понятійних меж. До таких належить, зокрема, взагалі саме поняття «демократія» у всій його сучасній багатомірності, а також такі поняття, як «громадянин», «громадянськість», «участь», «політична культура», «громадянська культура» та інші.

З іншого боку, було б неправильним абсолютизувати такий методологічний плюралізм у визначеннях до стану гносеологічного релятивізму у дослідженні суті описуваних понять. Адже існує достатньо широке консенсусне поле у розумінні самого феномену вченими, які займаються даною проблематикою. А це, у свою чергу, дозволяє розглядати різні підходи у трактуванні громадянської участі у контексті їх компліментарності, тобто, такими, що сприяють сукупному нарощенню соціального знання у даній галузі. Зазначене стосується, принаймні, тих поглядів, які не є відкрито контраверсійними. Хоча і такі, при своєму співставленні, дають змогу більш різнобічно та рельєфно описати відповідні процеси, що відбуваються у соціальній реальності.

Щодо згаданого вище консенсусного поля у розумінні самого феномену, то воно будується на певному наборі визнаних постулатів. Так, практично всі дослідники виходять з того, що сутнісним аспектом демократії є пряма або опосередкована участь громадян у процесі прийняття рішень суб'єктами політичної влади. При цьому важливими ознаками демократії є правове закріплення (як формальний критерій) та реальна реалізація права громадян брати участь у політиці,

їх включеність у процес прийняття рішень на загальнодержавному та місцевому рівнях. У цій площині йдеться як про кількісні показники участі (статистичний критерій), так і про бажання (здатність, потребу) самих громадян бути учасниками політичного процесу (як показник типу політичної культури). Вказані аспекти є досить репрезентативними для відображення міри соціального представництва, громадського контролю та волевиявлення.

Як зазначає, наприклад, з цього приводу М. В. Чабанна, «поняття громадянської участі варто застосовувати тоді, коли йдеться про політичну участь за наявності розвиненої громадянської культури. Саме такий тип політичної культури притаманний демократичному суспільству та свідчить про достатній рівень політичної освіченості та наявність бажання громадян брати участь у реалізації механізму прийняття політичних рішень, впливати на владу, створювати інститути для представництва та реалізації своїх інтересів» [1, с. 25].

Відомий український політолог С. Рябов при розгляді громадянської участі та чинників, від яких вона залежить, виходив з наступного: «Чи не найбільшою мірою демократизм суспільного ладу залежить від самих громадян, а не від влади, встановленої над ними, чи від партій, які роблять вигляд, що піклуються про них. З-поміж множини визначень демократії назвемо таке, відповідно до якого справедливі суспільні порядки, ефективне громадське урядування, доречні урядові та політичні інститути бувають наслідком, перш за все, політичної культури людей як способу їхнього ставлення до себе, до інших та до суспільного ладу, участі громадян у суспільному житті» [2, с. 240–241].

Цитований автор дійшов головного висновку, що, за великим рахунком, демократія – це і є, власне, громадянська участь. «Поряд із визнанням і дотриманням прав і свобод людини, розвитком громад, їхньої здатності захищати і відстоювати свої інтереси, поряд із зміцненням громадянського суспільства, становленням його як рівноправного контрапартнера держави сучасна демократія передбачає ще й певний рівень громадянської культури людей, їхню причетність до розв'язання спільних проблем, залученість до ухвалення суспільних рішень. Таке включення індивідів у життя громад, в уладнання конфліктів, відстоювання прав і свобод, реалізацію багатоманітних функцій громадянського суспільства є суттєвою передумовою демократичного функціонування державних і політичних інститутів, засадою ухвалення правових законів і розумних рішень, їх дотримання та виконання. Громадянська участь, як і громадянська культура загалом, надають стабільності демократичній політичній системі, забезпечують її ефективне функціонування. Вони також є визначальним чинником модернізації суспільства, зміцнення демократичних порядків у ньому, втілення ідеалів справедливості, рівності, свободи, ефективного урядування» [2, с. 241].

Тому, як правило, більшість дослідників у своїх працях використовують як поняття політичної участі, так і поняття громадянської участі, з акцентом на важливості останньої для розвинених демократій.

Проблеми політичної участі взагалі та у контексті розвитку демократії зокрема розглянуто у працях таких відомих західних дослідників, як Дж. Беррі, Дж. Голдман, Г. Перрі, Дж. Мойзер, Н. Дей, Л. Мілбрат, Г. Макклоскі, С. Верба, Н. Най, С. Гантінгтон, М. Конвей, Е. Мюллер, Б. Епштейн, С. Розенстоун, М. Гансен, Н. Теске, Б. Берельсон, П. Лазарсфельд, В. Макфі, П. Бахрах, К. Пейтман, Б. Барбер, Р. Даль, Дж. Кім, Дж. Нельсон, К. Крісті, а також українських вчених Є. Головахи, Г. Зеленько, С. Макеева, Н. Паніної, А. Романюка, Н. Ротар та інших.

Що ж до найбільш принципових розбіжностей у політичній науці при застосуванні різних підходів до тлумачення сутності політичної участі громадян, то однією з них є наступна. У той час, коли такі відомі дослідники, як Г. Перрі, Дж. Мойзер, Н. Дей, Л. Мілбрет, Г. Макклоскі, С. Верба, Н. Най, С. Гантінгтон, М. Конвей, Е. Мюллер та інші вважають, що політична участь є участю громадян безпосередньо у процесах формування, прийняття та здійснення державної політики, тобто є участю у процесі урядування, інші не менш відомі дослідники, такі, як Б. Епштейн, С. Розенстоун, М. Гансен, Н. Теске та деякі інші переконані, що політичну участь громадян спрямовано, насамперед, на формування суспільних та політичних цінностей. Але і в одному, і в другому випадках до політичної участі відносять різноманітні форми непрофесійної політичної діяльності, спрямованої на здійснення реального впливу громадян (прямого чи опосередкованого) на інститути влади та процеси прийняття ними рішень.

Як найважливішу форму громадянської участі розглядає політичну участь Г. П. Щедрова. На її погляд, участь особи в політичному житті, тобто політична участь є практичним результатом процесу її політичної соціалізації. Що ж стосується найбільш характерних рис, що визначають сутність цього феномену, то відома українська дослідниця підкреслює, що «політична участь – це залучення членів певної соціально-політичної спільноти до процесу політико-владних відносин; дії, до яких вдаються пересічні громадяни, намагаючись впливати на формування органів державної влади, вибір державних посадових осіб та прийняття ними політичних рішень. Політична участь громадян є важливим аспектом функціонування політичних систем, яскравим свідченням її демократичності і легітимності. Вона може бути більш або менш активною і свідомою. Але в обох випадках вона означає втручання пересічних громадян у політичне життя, без чого політична система того чи іншого суспільства не може бути визнана як сучасна» [3, с. 241].

Серед основних форм політичної участі виокремлюють участь у виборах до представницьких органів різного рівня та референдумах, участь у діяльності політичних партій, участь у конвенційних та неконвенційних політичних акціях.

Щодо класифікації основних типів політичної участі, чи не найбільш очевидним критерієм їх розрізнення може слугувати поділ на такі типи участі, як пряма та опосередкована. За вказаним критерієм, прямою політичною участю громадян є здійснення ними безпосереднього впливу на суб'єкти процесу прийняття політичних рішень (за допомогою переговорів, тиску і т. п.). Що ж стосується опосередкованої участі громадян у процесі прийняття політичних рішень, то вона здійснюється ними через виборчу активність. Адже саме результати останньої часто зумовлюють формування самих суб'єктів прийняття рішень.

Не менш значущим, на думку автора статті, є поділ політичної участі на конвенційну та неконвенційну. Виходячи з нього, конвенційна участь, спрямована на підтримку влади або здійснення впливу на неї, відповідає загальноприйнятим зразкам політичної поведінки та не суперечить правовим нормам. Прикладами є участь громадян у виборах, їх комунікація з представниками владних структур, громадські ініціативи, спрямовані на розв'язання суспільно важливих питань, участь у мітингах та інших мирних заходах тощо. Неконвенційною участю є несанкціоновані владою дії, які суперечать загальноприйнятим зразкам політичної поведінки або чинному законодавству. Разом з тим, не можна погодитися з дослідниками, які протестну активність громадян взагалі відносять до неконвенційної участі без урахування її проявів, мотивів та цілей. У той час як у

реальному політичному житті протестна активність громадян може вилитися і у санкціоновані владою дії (цілком легальні мирні заходи, подання скарг, петицій, звернень), які не суперечать ані загальноприйнятим зразкам політичної поведінки, ані нормам чинного законодавства. Тому, виходячи з вищезазначеного, маємо всі підстави стверджувати, що протестна активність громадян є формою як неконвенційної, так і конвенційної участі.

Узагальнюючи зроблену більшістю дослідників даної проблематики класифікацію форм політичної участі, можна помітити, що попри всю їх розмаїтість вони включають, як правило, такі її форми: участь у виборчому процесі (виборців, учасників передвиборчих кампаній, у тому числі суб'єктів їх фінансування, працівників на виборчих дільницях); здійснення впливу на політичних діячів та представників органів влади; участь у діяльності організацій, які здійснюють такий вплив; участь у розв'язанні питань функціонування громад тощо.

Принципово, що про свободу та добровільність різних форм участі можливо стверджувати лише у демократичній державі. У численних політологічних дослідженнях вивчено питання участі громадян у процесі прийняття політичних рішень, а саме – інтерпретацію цього феномену як критерію демократії. Як вказано вище, численні моделі демократії у певний спосіб обов'язково передбачають наявність громадянської участі в управлінні політичними процесами. Найпростішим є варіант, коли в умовах прямої або учасницької демократії прийняття політичних рішень відбувається шляхом прямої участі всіх громадян у цьому процесі. Оскільки політична участь громадян тут є ключовою, йдеться про наявність численних каналів впливу на процес ухвалення політичних рішень на центральному, місцевому і регіональному рівнях. Основні риси учасницької демократії: вимога надання аргументів сторонами політичного діалогу, доступність аргументів влади для всіх зацікавлених у діалозі громадян, обов'язковість рішень, вироблених в процесі діалогу між владою і громадянами, динамічність діалогу [4, с. 375] (прихильниками цієї моделі є такі вчені, як П. Бахрах, К. Пейтман, Б. Барбер та інші). Натомість в умовах представницької демократії право відповідної участі у процесі прийняття рішень реалізовано шляхом делегування повноважень певним суб'єктам влади. Іноді протиставляють учасницьку та елітистську моделі демократії. Прихильниками концепції елітистської демократії є Б. Берельсон, П. Лазарфельд, В. Макфі, які вважають, що політичну участь громадян має бути обмежено виборчою діяльністю, оскільки демократія не потребує їхньої широкої участі у процесі прийняття рішень.

Важливою, хоча й дещо несподіваною функцією концепту громадянської (і, передусім, політичної) участі має стати й запобігання появі надто великої кількості теоретичних моделей та концепцій демократії у зв'язку з останньою хвилею демократизації. Адже, як цілком слушно зазначили з цього приводу Д. Кольтер і С. Левіцкі, нещодавня глобальна хвиля демократизації поставила вчених перед великим концептуальним завданням. Адже дуже багато країн відступили від авторитаризму, й концепт демократії стали застосовувати в багатьох нових ситуаціях. При цьому, хоча новим національним політичним режимам у Латинській Америці, Африці, Азії й колишньому комуністичному світі властиві важливі атрибути демократії, чимало тих режимів глибоко відрізняються від демократій у розвинених індустріальних країнах. Тому вчені, спробувавши аналітично дослідити ці нові приклади демократії, йшли до двох потенційно суперечливих цілей.

«З одного боку, вони намагалися збільшити концептуальну диференціацію, аби охарактеризувати різноманітні нові форми демократії. З другого – вчені

намагались уникнути концептуального «розтягування», тобто відмовляються застосовувати концепт демократії до випадків, що засвідчують цілу сукупність атрибутів, які не відповідають їхньому визначенню демократії. Важливим наслідком реалізації цих цілей стало множення альтернативних форм концепту демократії, зокрема дивовижної кількості підтипів, як-от «авторитарна демократія», «неопатріомоніальна демократія», «військова демократія» і «протодемократія». Вивчення літератури дає змогу виявити понад 550 таких прикладів демократії «з прикметниками», тобто, виходить, підтипів демократії набагато більше, ніж проаналізованих країн», – іронічно зауважують щодо такої дослідницької ситуації Д. Кольєр і С. Левіцкі [5, с. 176].

Загалом у сучасній політичній науці існує два основні підходи щодо бажаних масштабів політичної участі. Прихильники розширення політичної участі вважають, що це надійний шлях легітимації політичної влади, усунення насильства у процесі розв'язання політичних проблем та засіб для введення у певні рамки конкурентної боротьби між різними політичними силами. А на думку прихильників демократичного елітаризму, надмірне розширення політичної участі, навпаки, становить загрозу демократичним інститутам. Вони вважають, що політичну участь варто звести до мінімуму, щоб зберегти інструменти прийняття рішень у руках тих, хто краще поінформований і може ефективніше підтримувати демократичні цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чабанна М. В. Громадянська участь у процесі прийняття політичних рішень на державному рівні як критерій демократичності політичного режиму / М. В. Чабанна // Наукові записки НаУКМА. – 2011. – Т. 121 : Політичні науки. – С. 25–29.
2. Основи демократії : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Третє видання, оновлене і доповнене. – Львів : Астролябія, 2009. – 832 с.
3. Основи політології / [Щедрова Г. П., Барановський Ф. В., Новакова О. В., Пашина Н. П. та ін.]: Навчальний посібник. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – 170 с.
4. Гутман Е. Устрій дорадчої демократії / Е. Гутман, Д. Томпсон // Демократія : Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 327–363.
5. Кольєр Д. Демократія «з прикметниками»: концептуальні оновлення у процесі порівняльних досліджень / Д. Кольєр, С. Левіцкі // Демократія : Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 176–207.

УДК: 327.7+327.8

Олійник Ю. Р.

ЗОВНІШНІ ВАЖЕЛІ ВПЛИВУ НА ВНУТРІШНЬОСУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВИ З ПОЗИЦІЇ ТЕОРІЇ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ

У статті розглянуто зовнішні стимули впливу на внутрішньосупільні трансформації з позиції теорії європеїзації. В основу роботи покладено дослідження праці М. А. Вахудової «Нерозділена Європа: демократія, важелі